

Rzeszów 2019.04.17

Dr hab. Eugeniusz Moczuk, prof. PRz
Katedra Nauk Humanistycznych i Społecznych.
Wydział Zarządzania
Politechnika Rzeszowska

Recenzja pracy doktorskiej mgr Tomasza Pączkowskiego „**Cyberprzestępczość w województwie śląskim. Studium z socjologii ryzyka**”, napisanej na Wydziale Nauk Społecznych Uniwersytetu Śląskiego, pod kierunkiem naukowym prof. zw. dr hab. Jacka Wodza i promotora pomocniczego dr Grzegorza Libora.

Oświadczenie: Recenzent oświadcza, że nie posiada żadnych interesów w odniesieniu do recenzowanej pracy doktorskiej, a jej problematyka mieści się w nurcie jego zainteresowań badawczych.

Recenzowana rozprawa napisana została pod kierunkiem prof. zw. dr hab. Jacka Wodza i promotora pomocniczego dr Grzegorza Libora, na Wydziale Nauk Społecznych Uniwersytetu Śląskiego, w dziedzinie nauk społecznych, w dyscyplinie - socjologia.

Przedmiotem recenzji jest szczegółowa ocena tego, czy rozprawa spełnia warunki określone w art. 13 ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U z 2003 r. nr 65, poz.595; z późn. zm.). Wymogiem formalnym art. 13 Ustawy jest to, aby rozprawa doktorska stanowiła oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, a jednocześnie wykazywała ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w zakresie danej dyscypliny naukowej, prowadzącej do umiejętności prowadzenia pracy naukowej. Niniejsza recenzja napisana została zgodnie z wymogami Ustawy.

Recenzja obejmuje następujące zagadnienia:

1. Wprowadzenie do tematyki pracy.
2. Prezentacja formalnej struktury pracy.

3. Krytyczne omówienie układu i zawartości merytorycznej pracy.
4. Ocena pracy zgodnie z wymogami art. 13 Ustawy, jako oryginalnego rozwiązania naukowego.
5. Wnioski końcowe.

Wprowadzenie do tematyki pracy

Na początek niniejszej recenzji chciałbym wskazać, że niniejsza praca została napisana pod kierunkiem naukowym prof. zw. dr hab. Jacka Wodza z Uniwersytetu Śląskiego i promotora pomocniczego dr Grzegorza Libora, wykorzystując do tego zagadnienia z zakresu socjologii ryzyka, a także socjologii grup dyspozycyjnych, w ramach której mieści się socjologii policji.

W związku z takim złożeniem, podjęta będzie analiza tych obszarów badawczych.

Pierwszy z obszarów badawczych dotyczy socjologii ryzyka. Autor „posługuje się” koncepcją Ulricha Becka socjologii ryzyka. Należy przy tym wskazać, że koncepcja ta ma swoich naśladowców, a dzisiaj można byłoby wskazać kilkadziesiąt pozycji książkowych, w tym także w języku polskim, które odnoszą się do tej tematyki. Miedzy innymi: B. Adam, U. Beck, *The Risk Society and Beyond. Critical Issues for Social Theory*, Sage, London 2000, J. Adams, *Risk*, Routledge, London-New York 2009, D. Lupton, *Risk*, Routledge, London-New York 2009, P. Bernstein, *Przeciw bogom. Niezwykłe dzieje ryzyka*, WIG Press, Warszawa 1997, M. Goszczyńska, *Człowiek wobec zagrożeń. Psychologiczne uwarunkowania, oceny i akceptacja ryzyka*, Wydawnictwo Żak, Warszawa 1977, R. Studencki, *Zachowania w sytuacji ryzyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2004, i inne. Szkoda, że nie zostały one wykorzystane w pracy. Ponadto autor nie wyszukał książek Mary Douglas (dla przykładu patrz: M. Douglas, *Risk and Blame. Essays In Cultural Theory*, Routledge, London 1999, czy M. Douglas, A. Wildavsky, *Risk and Culture. An Essay on the Selection of Technological and Enviromental Dangers*, University of California Press, Berkeley 1982 i inne), którą uważa się za prekursorkę tej tematyki. Jeśli chodzi o wykorzystanie koncepcji socjologii ryzyka, to autor pominął także znaczący zakres dokonań naukowych z tematyki zachowań ryzykownych, które same w sobie tworzą

swoiste kontinuum wiedzy (w tym między innymi dokonania Alberta Bandury, Richarda i Shirley Jessor, Marvina Zuckermana, Ann Carroll, czy Roberta K. Mertona).

Drugi obszar odnosi się zagadnień z zakresu socjologii grup dyspozycyjnych (patrz: J. Maciejewski, *Grupy dyspozycyjne. Analiza socjologiczna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2012). Policja jest zatem paramilitarną grupą dyspozycyjną, która przeznaczona jest do utrzymania porządku społecznego w określonych obszarach działania. Jest ona jednym z elementów całego systemu bezpieczeństwa. Cechą grup dyspozycyjnych są między innymi hierarchia, podporządkowanie formalne, dysponowanie środkami przymusu. Policja jest zarówno instytucją społeczną, organem państwa, jak i częścią społeczeństwa, a to determinuje jego badanie. Szkoda, że autor nie wykazał tego w swej pracy, tym bardziej, że odnosi się do zagadnień związanych z ryzykiem w pracy zawodowej policjanta. A swoją drogą można stwierdzić, że ekstremalne zachowania w pracy policjantów charakteryzują się pewną specyfiką, odróżniającą ją od zachowań innych ludzi. Zdarza się bowiem, że bezpośrednie ryzyko utraty życia lub zdrowia ma charakter ciągły. Ryzyko wówczas nie jest incydentalne, tylko utrzymuje się przez dłuższy czas. Ewentualne niepowodzenia po podjęciu aktywności nie mogą być naprawione, a popełniony błąd kończy się zazwyczaj tragicznie. Istotnym elementem ekstremalnego zachowania jest wysoki poziom stresu, a jednocześnie, przeżywane emocje, brak osobistego bezpieczeństwa, stanowią o istocie ekstremalnego zachowania.

Kończąc zatem to wprowadzenie, można zaznaczyć, że praca ta mieści się nie tylko w analizie socjologicznej subdyscypliny socjologicznej, jaką jest socjologia ryzyka, ale także socjologia grup dyspozycyjnych.

Prezentacja formalnej struktury pracy

Zapoznając się z niniejszą pracą, można dostrzec, że jest ona skonstruowana w sposób tradycyjny, a zatem wyodrębnić można w niej wyraźnie: część teoretyczną, metodologiczną i empiryczną. Ma ona łącznie 371 stron tekstu naukowego, bibliografii, a ponadto załączniki i aneksy. Autor wykorzystał w pracy 137 pozycji naukowych i popularnonaukowych, a także 43 źródeł w ramach netografii, a przepisy prawa, do których odnosi się doktorant w pracy nie zostały wyodrębnione w

bibliografii, chociaż umieszczone na końcu bibliografii. Szkoda, że autor nie skorzystał z opracowań obcojęzycznych, szczególnie angielskojęzycznych, gdyż literatura na temat zagadnień ryzyka jest znacząca, nie tylko na gruncie socjologii, ale i psychologii, do której odwołuje się także doktorant. Ze zdziwieniem można zwrócić uwagę na fakt, że autor ani razu nie wykorzystał pozycji książkowych i opracowań wydawanych przez Wyższą Szkołę Policji w Szczytnie, Szkół Policyjnych w Katowicach (w której prowadzi kursy), Pile, Legionowie, czasopism Przegląd Policyjny, Policja. Kwartalnik Kadry Kierowniczej Policji, będących przecież branżowymi opracowaniami dotyczącymi tematyki policyjnej, bardzo szeroko rozumianymi. Autor wykorzystał tylko jedną pozycję z Kwartalnika Policyjnego, co wydaje się być poniżej minimum. Musi to budzić zdziwienie, tym bardziej, że doktorant jest policjantem, a więc osobą która na co dzień powinna mieć styczność z taką literaturą naukową, a ponadto osobą prowadzącą szkolenia podstawowe i specjalistyczne dla policjantów.

W pracy jest ponad 271 przypisów. Należy zaznaczyć, że dysertacja pod względem edycyjnym jest wykonana dosyć dobrze, nie widać błędów ortograficznych, stylistycznych, interpunkcyjnych, co świadczy o wnikliwości doktoranta, a także odpowiednim „podejściu” do swojej pracy. Można też zaznaczyć, że język dysertacji jest bardzo dobry. Poza tym są przypisy napisane są w sposób tradycyjny, co ułatwia śledzenie wywodów doktoranta, chociaż w niektórych przypadkach przypisy te są źle skonstruowane (patrz między innymi przypis 57, czy 66).

Praca została podzielona na trzy wyraźne części, a jednocześnie jedenaście rozdziałów. Rozdziałami teoretycznymi są rozdział od pierwszego do siódmego, metodologicznym jest rozdział ósmy, a rozdziałami empirycznymi są od rozdziały od dziewiątego do jedenastego. Wydaje się, że samych rozdziałów teoretycznych mogłoby być mniej, poprzez połączenie rozdziału pierwszego z drugim, trzeciego z czwartym i piątego z szóstym i siódmym, co podniosłoby nieco czytelność wywodów doktoranta, tym bardziej, że sąsiadujące ze sobą rozdziały w zasadzie odnoszą się do tej samej kwestii. Nie mniej jednak w dalszej kolejności dokonana będzie skrótowa analiza zawartości niniejszej dysertacji.

Rozdział pierwszy, teoretyczny, prezentuje wybrane zagadnienia teoretyczne dotyczące zagadnień z zakresu socjologii ryzyka. Autor skorzystał tutaj z najbardziej znanej teorii społeczeństwa ryzyka Ulricha Becka. W rozdziale tym zaprezentowane zostały różnorodne definicje ryzyka (niestety ze źródeł pośrednich), rodzaje ryzyka, klasyfikacja ryzyka, teorie ryzyka, ryzyko w Internecie, a też omówiono kwestie zarządzania ryzykiem. Rozdział drugi, podobnie jak pierwszy, teoretyczny, omawia zagadnienia dotyczące ryzyka w pracy policjantów. Autor charakteryzuje niektóre zagrożenia zawodowe policjantów, a potem dokonuje analizy znaczenia pracy Policji dla społeczeństwa. Wskazuje także na działania Policji w sferze cyberprzestępczości. Rozdział trzeci omawia kwestie dotyczące terroryzmu, chociaż one w tym miejscu absolutnie nie są „potrzebne”. Niezbyt fortunnym jest korzystanie w trakcie pisania ze źródeł internetowych mimo tego, że literatury naukowej w tym zakresie jest niezwykle dużo. Autor opisuje także przestępczość terrorystyczną, wynikającą z art. 115 § 20 Kodeksu karnego (Dz. U. z 2018 roku, poz. 1600, t.j.), chociaż przestępczość ta ma się nijak do terroryzmu. Rozdział czwarty opisuje wpływ cyberterrorizmu na bezpieczeństwo państwa, mimo tego, że na dalszych stronach opracowania żadna część pracy, szczególnie empiryczna, nie omawia tej tematyki. W rozdziale piątym autor pisuje o cyberzagrożeniach dla funkcjonowania państwa. W rozdziale tym jest mowa o kwestiach, które nie mają nic wspólnego z tematem niniejszej pracy. Rozdział szósty jest poświęcony cyberprzemocy. Nie wiadomo dlaczego jednak pojawiają się wątki z zakresu uzależnień behawioralnych, skoro jest to praca o cyberprzestępczości. Rozdział siódmy dotyczy kwestii związanych ze skalą cyberprzestępczości w Polsce, a także krajach unii Europejskiej i w USA. Nie wnosi to jednak nic nowego do całości opracowania, gdyż oparty jest o źródła mało konkretne.

Druga część, a zarazem rozdział ósmy ma charakter metodologiczny, w którym zaprezentowano podstawy badań własnych. Doktorant, wykorzystając w badaniu kwestionariusz ankiety skierowanej do policjantów, uczestników kursów podstawowego i specjalistycznego w Szkole Policji w Katowicach, a także „innych” policjantów z terenu województwa, których dobór trudno odnaleźć w pracy. Ponadto wykorzystał metodę wywiadu skategoryzowanego, a także analizę dokumentów zastanych i urzędowych. Nie bez znaczenia są także doświadczenia własne doktoranta,

choć w pracy nie wyartykułowane, gdyż jego doświadczenie zawodowe można po części nazwać obserwacją uczestniczącą, tym bardziej, że brał w nich udział osobiście, a ponadto znał przedmiot swych badań, co podnosi znacznie metodologiczny aspekt niniejszej rozprawy. Łącznie zatem można mówić o kilku metodach i technikach badań socjologicznych, co w znacznym stopniu podnosi jakość realizowanych badań, a jednocześnie pozwala na konstatację, że ich wyniki są realne i dobrze zweryfikowane.

Kolejne trzy rozdziały mają charakter empiryczny. W rozdziale dziewiątym została zaprezentowana analiza zagadnienia związanego z problematyką cyberprzestępczości na podstawie danych zastanych. Autor opisuje w nim zagadnienia dotyczące cyberprzestępczości w świetle analizy danych zastanych. Są to w większości źródła policyjne o charakterze statystycznym, mających charakter źródeł jawnych i powszechnie dostępnych.

W rozdziale dziesiątym i jedenastym doktorant przedstawił wyniki swoich badań ilościowych i badań jakościowych dotyczących socjologicznych aspektów ryzyka i cyberprzestępczości w opiniach policjantów. W rozdziale dziesiątym autor opisał postrzeganie ryzyka i cyberprzestępczości przez respondentów, którymi byli policjanci, uczestnicy kursów podstawowego i specjalistycznych w Szkole Policji w Katowicach. Wyniki badań muszą nieco rozczarować, gdyż ich wiedza o cyberprzestępczości jest w zasadzie standardowa i nie odbiegająca od wiedzy przeciętnych obywateli. Oczywiście, część respondentów dopiero przygotowuje się do pracy w Policji, nie mniej jednak od funkcjonariuszy z dłuższym strasem pracy można było spodziewać się bardziej klarownych postaw wobec cyberprzestępczości. Co do badań jakościowych, wyartykułowanych w rozdziale jedenastym, wyniki badań także mają w zasadzie charakter standardowy. Wprawdzie część z respondentów, mając styczność z przestępczością w cyberprzestrzeni uważa, że przeciętni obywatele mają bardzo małą wiedzę o tego rodzaju przestępczości, brak jest jednak określenia z jakiego zakresu jest ta przestępczość. Wydaje się, że autor mógłby wykazać kilka argumentów za i przeciw na to, że RODO może mieć znaczenie prewencyjne w sferze przestępczości w cyberprzestrzeni.

Na koniec można stwierdzić, że zakończenie mniejszej pracy jest jedną z najlepiej napisanych części dysertacji, tym bardziej, że autor nie tylko zawarł w nich wnioski z pracy, ale także rekomendacje dla całej formacji policyjnej.

Krytyczne omówienie układu i zawartości merytorycznej pracy

Autor pisząc dysertację nie ustrzegł się wielu niedociągnięć, mających duże znaczenie z punktu widzenia pisania prac socjologicznych. Pierwszym z nich jest zbytnie rozbicie pracy aż na jedenaście rozdziałów, z których część nawet się nie odnosi do tematyki niniejszej pracy. Ponadto istnieje bardzo uboga, jak na dysertację literatura przedmiotu. Brak całkowicie artykułów z policyjnych, branżowych opracowań naukowych, które wiele z omawianych w pracy kwestii prezentują w sposób naukowy, poparty odpowiednimi badaniami, połączonymi z praktyką. Za dużo źródeł internetowych, nie mających charakteru naukowego. Brakuje wręcz książek wydanych przez Wyższą Szkołę Policji w Szczytnie, czy nawet Szkół Policyjnych w Katowicach, Pile i innych. Brak także sztandarowego czasopisma branżowego, jakim jest Przegląd Policyjny, czy Policja. Kwartalnik Kadry Kierowniczej Policji, a w którym ta tematyka jest nader często prezentowana. Nie na miejscu jest tutaj wspomnieć o czasopiśmie wydawanym przez Komendę Wojewódzką Policji w Katowicach, którym jest Śląska Policja. Kwartalnik Policji Garnizonu Śląskiego. Jako policjant z tego regionu powinien przynajmniej przejrzeć zawartość tego kwartalnika. Nie ma także odniesień do literatury naukowej z zakresu socjologii grup dyspozycyjnych.

Poza tym autor prezentuje bardzo dużo materiałów ze źródeł pośrednich, nie docierając do źródeł podstawowych, co obniża jakość wielu rozdziałów. Także nie doszukałem się nigdzie, mimo przywoływania wielu definicji ryzyka, jaka definicja została przyjęta przez doktoranta. A przecież praca odnosi się do zagadnień socjologii ryzyka. Ponadto w rozdziale pierwszym, autor opisując różnorodne zagrożenia istniejąc jednocześnie odwołuje się do jakiś artykułów w prasie popularnej, albo do źródeł internetowych. Jest tutaj zbyt dużo publicystyki nie popartej żadnymi „twardymi” opracowaniami naukowymi, a przecież na gruncie szczególnie nauk przyrodniczych o takich opisywanych zagadnieniach dużo się mówi i pisze. Nie

rozumieniem ponadto rozdziałów poświęconych terroryzmowi, tym bardziej, że praca poświęcona jest cyberprzestępczości, a jednocześnie w polskiej przestrzeni prawnej istnieje określenie „przestępczość terrorystyczna”, która jest czymś innym niż terroryzm.

Ponadto autor dosyć „niedbale” dokonał operacjonalizacji badań, na poziomie przygotowywania doktoratu, co musiało przełożyć się na późniejsze wyniki badań.

Istnieje także znaczna asymetria w planowaniu dysertacji. Na 139 stron części teoretycznej „przypada” aż siedem rozdziałów, gdy na 156 stron części empirycznej, tylko trzy rozdziały.

Ocena pracy zgodnie z wymogami art. 13 Ustawy, jako oryginalnego rozwiązania naukowego

Na pozytywne podkreślenie zasługuje aktywność badawcza doktoranta, który dokonał analizy zagadnienia z punktu widzenia specyficznej formacji, jaką jest Policja, a ponadto wyniki badań mogą mieć znaczenie zarówno diagnostyczne, jak i prakseologiczne, co jest wartością dodaną niniejszej pracy. Autor dysertacji w tym przypadku jest praktykiem społecznym, obserwującym dane zjawiska społeczne, szczególnie w sferze paramilitarnych grup dyspozycyjnych. Łączy zatem kilka ról przypisywanych naukowcom w dziedzinie nauk społecznych: rolę badacza zjawisk społecznych, rolę praktyka, a także dydaktyka, prowadząc zajęcia z policjantami w Szkole Policyjnej w Katowicach. Nie bez znaczenia jest także rola obserwatora zmieniającej się rzeczywistości.

Nie bez znaczenia jest także i to, że dysertacja stanowi znaczący wkład do rozwoju socjologii ryzyka, jak i socjologii grup dyspozycyjnych, a pośrednio socjologii policji, tym bardziej, że prezentacja socjologicznych aspektów ryzyka „rozgrywa się” w środowisku policyjnym.

Należy także wskazać, że praca wykorzystuje (z zastrzeżeniami) potencjał naukowy socjologii ryzyka i socjologii grup dyspozycyjnych, a jej „słabsze momenty” nie przesądzą o jakości dysertacji. Można przy tym wskazać, że doktorant jest osobą dojrzałą naukową, który „odnalazł się” w tych subdyscyplinach socjologicznych.

Ze względów formalnych chciałbym postawić pytania na publiczną obronę doktoranta:

1. Proszę opisać kształtowanie się problematyki socjologii ryzyka na przestrzeni lat, wykorzystując w tym nie tylko potencjał badawczy Ulricha Becka, ale także i innych socjologów i przedstawicieli innych nauk.
2. Proszę określić, czym charakteryzują się ekstremalne zachowania Policjantów w sytuacji pracy, a także jak się one mają do cyberprzestępczości.

Wnioski końcowe

Należy wskazać, że niniejsza praca jest po części nowatorskim rozwiązaniem problemu naukowego z zakresu socjologii, ze szczególnym uwzględnieniem socjologii ryzyka.

Podsumowując, można stwierdzić, że rozprawa doktorska mgr Tomasza Pączkowskiego **„Cyberprzestępczość w województwie śląskim. Studium z socjologii ryzyka**, przy uwzględnieniu uwag krytycznych i zastrzeżeń, stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, a także wskazuje na ogólną wiedzę teoretyczną autora w dziedzinie nauk społecznych, w dyscyplinie socjologia. Potwierdza także umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Wyczerpuje to wymagania określone w art. 13 ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U z 2003 r. nr 65, poz.595; z późn. zm.). W związku z tym wnioskuję o dopuszczenie mgr Tomasza Pączkowskiego do dalszych etapów postępowania o nadanie stopnia doktora.

Eugeniusz Moczuk

